

Posudek disertační práce

Zuzana Křenková, *Architektura klášterů františkánů observantů v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a Horní Lužici ve druhé polovině 15. století*. Ústav pro dějiny umění FF UK. Praha 2016

Lze začít prostým konstatováním. Ambiciózní záměr předložené práce Zuzany Křenkové si v ničem nezadá se svým vynikajícím zpracováním. Autorka na více než osmi stech stranách přináší s ničím nesrovnatelného průvodce po architektuře františkánských klášterů na širokém teritoriu českém, moravském, slezském a hornolužickém. Zaměřuje se přitom na období druhé poloviny 15. století a první půle století následujícího, tedy dobu spojenou s etablováním a rozkvětem tohoto řádu ve středoevropském prostředí. Taková obsáhlost a komplexnost se dá snad srovnat, obrazně a s nadsázkou řečeno, pouze s obsáhlými františkánskými kronikami. Právě ty se spolu s dalšími prameny a především se stavbami samými stávají klíči k poznání rozmanitého souboru architektur, které autorka představuje. V celém textu a zejména při mapování jednotlivých položek svého katalogu je přitom zásadní, jak intenzivně a tím pádem často i zcela objevně staví svou analýzu na těchto primárních pramenech. Právě fundament znalosti a analýzy jednotlivých fundací, jejich pozadí a podoby umožňuje autorce formulovat neméně podstatné závěry, které vycházejí z bytostně individualizovaného přístupu k problematice. Míním tím, jak se například autorka kriticky snaží vymezit proti staršímu konceptu „mendikantské architektury“, který ji v případě františkánů observantů vnímal jednostranně jako tradicionalistickou, jednoduchou a konzervativní. Zuzana Křenková se tak kupříkladu po vzoru Mariana Kutznera snaží sledovat františkánskou architekturu jako výraz osobitých okolností působících vždy na daném konkrétním teritoriu – snaží se tedy správně zohlednit „řádový a fundátorský kontext“ (s. 9). Za správný důsledek tohoto vědomí variety lokálních stavebních a architektonických řešení pak pokládám autorčino kritické vymezení se proti další starší (romantické) tradici hledající v „asketismu“ řádového stavitelství obecný princip návratu k ideálům sv. Františka.

Úvodní kapitoly jsou věnovány nejen „povinně“ historickým a kontextuálním informacím, ale uvádějí čtenáře do zásadních skutečností okolností budování konventů ve františkánském prostředí. Vedle osvětlení rozšiřování observantů v českých zemích se jedna z důležitých úvodních částí věnuje řádovým pravidlům pro výstavbu a výzdobu konventů. Autorka při shromáždění řady oficiálních normativních podkladů správně konstatuje napětí mezi tímto ideálem a praxí. Předposlední kapitola úvodního bloku pak konkrétně sumarizuje otázky fundační a stavební strategie observantů. Právě u této IV. kapitoly (Fundace a obecné zásady výstavby konventu) bych však (nejen) pro čtenářský komfort možná uvítal její analytičtější strukturu, která by v samostatnějších oddílech mapovala historické okolnosti fundace, praktické souvislosti výstavby a stavební typologii a morfologii. Podobně i jinde (např. s. 44-45) dochází ke směšování analýzy stavební praxe (Wolf Hrabish a spol.) s pokusem o definování architektonické typologie a morfologie. Propojení úvodních pasáží s katalogem je jistě přirozené a žádoucí, přesto na některých místech dochází k ne příliš ústrojnému opakování téměř identických tezí a frází, které mohly být nahrazeny pozměněnou formulací (např. u vratislavského kláštera, s. 35 a 738).

Závěrečná kapitola úvodního oddílu si potom klade zásadní otázku specifičnosti architektury františkánů observantů. Opřena o konkrétní příklady přitom Zuzana Křenková jasně

argumentuje, že jednotný a přesný architektonický styl observantů ani neexistoval, resp. nebyl jasně formulován a proto ani nemohl být aplikován. Na variabilitě řádového stavitelství se přitom podílely i různé lokální stavební tradice a zejména intervence donátorů. Zde bych v argumentaci možná uvítal logický závěr – s ohledem na skutečnost, že v řadách observantů nebyli na výjimky stavební specialisté, museli se nutně a přirozeně při výstavbě spoléhat na různé mimo-řádové specialisty, jak ostatně i autorka uvádí. V duchu a s odvoláním například na Michaela Baxandalla a jeho koncept intence uměleckého díla bych potom vnímal konkrétní podobu staveb jako výsledek komplexní a více směrné komunikace mezi řádem (konventem) – z pozice lokálních i nadřízených instancí –, staviteli a donátorem či donátory. Toto se mi zdá dobře patrné na debatě o sklípkových klenbách (s. 47–52). Z. Křenková má nejspíše pravdu, že observanti nebyli sami o sobě hybnou silou v šíření tohoto motivu, zcela umenšovat jejich roli – např. i pro samotnou inspiraci danými stavbami, mi však přijde poněkud jednostranné. Skutečnost, že nedisponovali vlastními stavebními skupinami (s. 57) ještě neznamená, že se nemohli svým rozhodnutím – volbou – na „šíření“ tohoto motivu podílet. Je tedy otázkou, zda pro slabě pramenně doložené situace hodnotit generálně situaci tak, že františkáni měli v rámci své architektury jen roli „pasivních příjemců“ (s. 53). Zvláště pokud na druhou stranu autorka důvodně přiznává observantům aktivní roli konceptorů či přímo tvůrců dekorativních a ikonografických programů svých kostelů. Opět jen připomínám Baxandallovu koncepci intencionality uměleckého díla – skutečnost, že františkáni nebyla sami aktivní ve stavění, byli fyzicky závislí na dobrodincích a využívali lokálních sil, to ještě vůbec nemusí znamenat, že „neměli možnost výstavbu svého obydlí po stránce formální výrazněji ovlivňovat“ (s. 47). Některé příklady, dikce statut a pokusy o jisté formulace přinejmenším svědčí o tom, že takové snahy existovaly, jakkoliv jejich dopad na stavební praxi mohl být různorodý.

Připomínám to proto, že právě sociální rozměr pozadí výstavby sama Zuzana Křenková na řadě míst tak poučeně připomíná a uvědomuje si jeho nepochybně zásadní vliv na výslednou architekturu. Právě to považuji (přinejmenším na úrovni uvědomění si tohoto aspektu) jako zásadnější než více deklarované formálně autonomistické pojetí – např. ve formulacích o „programové redukci formálních prvků“, která „byla rozmělněna pod tlakem donátorů v proudu regionální architektury“ (s. 43) či v představě o „dobovém vývoji formy“ (s. 56). I v rámci koncentrace na formální atributy sledovaných architektury bych snad předpokládal, že bude jistá pozornost věnována jedinečným motivům – zejm. sklípkovým klenbám (ale i jinak bohatým klenebním obrazcům). Ty jsou sledovány převážně z perspektivy provenienčních a filiačních a nikoliv z pozice vizuálně extrémně atraktivní formy s vysokými senzuálními kvalitami (tento princip přitom analyzuje jako zcela klíčový v rámci pozdně gotického stavitelství v poslední době Ethan Kavalier, jehož práce mohly být v práci využity a přispět tak k většímu rozšíření spektra badatelských otázek). V kontextu řádu, který se manifestačně vymezoval právě vůči těmto senzuálně efektním postupům, by bylo hlubší zamyšlení se nad tímto důležitým detailem jistě na místě. Poukaz na pouze iniciativní roli donátorů či patronů totiž příliš neřeší (ani nenastoluje) problematiku vztahu řádu či konventu k tomuto vizuálně bohatému jazyku. Výše řečené by však nemělo umenšovat zásluhu autorky, je to možná jen projev poněkud jiné badatelské optiky, stejně jako to jistě

závisí na složitějším pramenném fundamentu, který by mohl přispívat k zodpovídání takovýchto otázek.

I tak nelze přehlédnout, že přes dominantní zaujetí formální stránkou věci, jak s vysokou akribií prezentuje na katalogu své práce, Zuzana Křenková nepojímá svou práci jen jako katalogový soupis jednotlivých „objektů“, ale uvědomuje si jejich „fundace“ jako komplexní fenomén. Architektonické formy jednotlivých konventů proto velmi dobře vnímá na pozadí lokálních možností, fundátorského pozadí, ve kterém se odráží více regionální prostředí než nějaké univerzální řádové stavební principy. Jen na okraj lze podotknout, že analogickým způsobem se vykládá stavební *modus nostrus* jezuitského řádu v raném novověku. Zde mě napadá, zda tolik debatovaný konzervativní a tradiční charakter observantských staveb (s. 45-47) není podobného druhu jako neméně častý (post-gotický) konzervatismus jezuitů, kteří pomocí těchto lokálních tradičních forem snad usilovali o jistou „vizuální asimilaci“ v novém prostředí, kam vstupovali, což nemusí být tolik vzdálené strategii observantů.

Těžištěm práce je katalog dvaceti osmi konventů (patnácti zachovaných a třinácti zaniklých), jejichž hesla mají ustálenou strukturu, nejprve líčící počátky a zejména nejstarší dějiny kláštera, poté autorka popisuje architekturu a na závěr kontextualizuje architektonické provedení v příslušném prostředí, v němž konvent vznikl a fungoval. Integrální součástí jednotlivých hesel je potom bohatá obrazová dokumentace sestávající zejména z mapové, plánové a ikonografické dokumentace, následované dílčími dokumentacemi současného stavu. V úhrnu představuje suma shromážděných poznatků a informací více než solidní fundament, o který se bude moci opřít jakékoliv další bádání. Nelze na tomto místě rozebírat jednotlivé případy, ve všech je patrná vysoká erudice autorky, hesla jsou sice místy příliš deskriptivní, ovšem přinášejí vyčerpávající sumu informací podloženou bohatou dokumentací. Jen to samo o sobě vytváří z práce koncentrovaný rezervoár materiálů pro případné další studium problematiky.

Otázky k rozpravě.

- Obsáhlé využití pramenů je jistě důležité, neměly by však být jen excerpovány jako „nezaujaté“ zdroje. Kritičtější práce s prameny by tak mohla reflektovat např. optiku danou františkánským pisatelem, jako v případě kronik, kde například zprávy o pozitivním přístupu lokálního (farního) kléru při fundaci kláštera mohou být více výrazem přání pisatele, než reflexí skutečné situace (s. 25).
- Nevím, jestli je vhodným pojem „plynoucí prostor“ (s. 44) u kostela sv. Anny v Kamenci – tento koncept se spíše dá spojit s prostorovou koncepcí Wrighta, Loose, van der Roha, či Corbusiera. Velkorysá hala není nutně místem, kde by prostor „plynul“.
- V úvodních kapitolách bych s ohledem na analýzu sociální situace zakládání konventů očekával detailnější zaměření na strategie konkrétních donátorů ve smyslu toho, co od vlastně observantů očekávali (pohřby, zádušní praxe, vlastní sociální reprezentace), což by napomohlo k pochopení specifických okolností popularity řádu ve druhé polovině 15. století.

- Zajímala by mě detailnější argumentace autorky, proč např. německé práce věnované mendikantské architektuře nemohly sloužit „*ani jako metodické vzory*“ (s. 7), jakkoliv se věnují staršímu období.
- Mírné pochyby mám v případě afinity observantského kostela v Olomouci se zdejší farním chrámem sv. Mořice (s. 45). Rozumím argumentaci, která v daném kontextu patrně správně nachází pracovní síly (stavitele a kameníky) právě v prostředí „svatomořické hutě“, ovšem vedle základní analogie v dispozici staveb bych zde jinou podobnost těchto dvou architektur příliš neshledával.

Text práce je napsán kultivovaným jazykem, pouze na pár místech jsem registroval překlepy či drobnější chyby, které nezachytila redakce: „*ranně gotický*“ (s. 45, 490) je snad překlepem, volil bych také spíše Torgau než archaicky znějící česká Torgava (s. 49)

Závěrem lze říci, že práce Zuzany Křenkové nejen splňuje nároky kladené na typ disertační práce, ale i je překračuje. Opírá se o poctivý fundament pramenné základy – vedle staveb samotných i příslušných pramenů, přičemž v řadě případů dospívá ke zcela novým zjištěním. Extenzivním, erudovaným a kritickým způsobem se také vyrovnává s bohatou sekundární literaturou, uměleckohistorickou i obecně historickou. Je nepochybně cenným přístupem, že autorka nahlížela problematiku františkánské architektury v celku, že se neomezila na několik málo vytipovaných klášterů, ale snaží se své obecnější teze opřít o analýzu vpravdě reprezentativního souboru staveb. Práce Zuzany Křenkové je tak úctyhodným badatelským výkonem, který zkoumanou problematiku posouvá o notný kus dál. Není pochyb o tom, že splňuje všechny nároky kladené na typ disertační práce, kterou jako **výbornou** nemohu než doporučit k obhajobě.

Ve Slatinkách 21. 6. 2016

doc. Mgr. Ondřej Jakubec, Ph.D.